Zarys historii Ligoty Woźnickiej

Dawna karczma z końca XIX w.

Nazwa Ligota wiąże się z kolonizacją ziem i zakładaniem lub reorganizacją miejscowości na tzw. prawie niemieckim. Mieszkańcy byli wtedy zwolnieni przez określoną liczbę lat z płacenia podatków. Pierwsze wzmianki o Ligocie Woźnickiej pochodzą z połowy XV wieku, kiedy to książę Bernard zgodził się na wyłączenie z Woźniki Ligoty wraz z trzema grzywnami groszy rocznego czynszu oraz pozwolił Piotrowi z Lubszy na przyłączenie do jego lubszeckich majątku. Tym samym miejscowość przeszła do parafii lubszeckiej. Legenda głosi, że wybuchła w Ligocie zaraza. Pomocy chorym odmówił woźnicki kapłan, ostatnie posługi zaś czynił ówczesny proboszcz Lubszy. Z wdzięczności mieszkańcy postanowili oddać się w opiekę lubszeckiemu kościołowi. Najstarsza pieczęć miejscowości pochodzi z przełomu XVII i XVIII wieku. Wskazuje ona na powiązanie z Woźnikami, bowiem przedstawia koło od wozu. Pod koniec XVIII wieku, jak wspomina Zimmermann, dziedzicem Ligoty był właściciel Woźnik, hrabia Gaschin, a w samej wsi znajdował się folwark. Za czasów jego rządów w 1777 roku powstał krzyż z dzwonnicą, mający informować mieszkańców o zagrożeniach. Wspominane już wyżej Statystyczno-Toporaficzne Zestawienie Prowincji Śląskiej podaje, że Ligota jako pierwsza wioska weszła w posiadanie Hencklów ze Świerklańca i była własnością hrabiny Henkel von Donnersmarck.

Były tu wtedy 84 domy, cegielnia, bielarnia lnu, a także szkoła. Z zapisów Józefa Lompy wynika, że szkoła w Ligocie powstała w 1817 roku. W niedalekiej odległości od wsi stał wiatrak. Kronika szkolna odnotowuje ważniejsze dla społeczności lokalnej wydarzenia. Z niej wiadomo, że w 1898 roku nad miejscowością przeszedł huragan lub trąba powietrzna, a w 1902 roku w Ligocie zapanowała epidemia szkarlatyny, wtedy trudno uleczalnej choroby. Zapiski źródłowe podają, również że we wsi często wybuchały pożary. Wobec tego w 1910 roku wyodrębnił się nowy Związek Strażacki, obejmujący swym zasięgiem Ligotę

oraz Czarny Las. Obecnie pod względem administracyjnym miejscowość jest częścią Woźnik.

Zarys historii Lubszy

Kościół św. Jakuba w Lubszy z pol. XV w., rozbudowany w latach 30 tych XX w.

Lubszę zalicza się do jednej z najstarszych miejscowości na Górnym Śląsku. Pierwszy dokument, w którym wymienia się nazwę wsi, pochodzi z 1316 roku. Król Kazimierz Wielki w 1342 roku wystawił akt, potwierdzający granice księstwa opolskiego i ziemi siewierskiej. Zgodnie z tym dokumentem granica lubszeckich dóbr przebiegała na północ od dzisiejszej Starczy, pomiędzy nią a wsią Hutki. Innym ciekawym zapisem dotyczącym Lubszy jest informacja z „Registrum Sancti Wenceslai", w którym przywołuje się odpis zaginionego pisma. Chodzi tu o dokument z 1425 roku Konrada VII Białego, księcia oleśnickiego i kozielskiego. Mówi on o pożyczce, jaką Piotr Kicztka, wójt miasta Bytomia, zaciągnął u Piotra, Jarosława i Janusza, braci i dziedziców Lubszy. Z innych źródeł wiadomo, że wymienieni bracia byli synami Agaty z Bistrzonowic, dziedziczki Lubszy. Ten sam Piotr, pisarz książęcy, wymieniony jest w przywoływanym wyżej dokumencie księcia Bernarda z 1437 roku, gdzie książę wyraża zgodę na odłączenie Ligoty od Woźnik i przyłączenie do ziem lubszeckich. W XVI wieku Lubsza otrzymała nowych właścicieli. Zostali nimi Kamieńcowi. Protokolarz miasta Woźnik z 1576 roku informuje, że Jan z Kamienia Kamieniec jest panem woźnickim i lubszeckim. Prawdopodobnie za sprawą Kamieńców, a dokładniej Jarosza zwanego Hieronimem, lubszecki kościół został świątynią protestancką. Wskazują na to również zapisy z wizytacji parafii księdza Kazimierskiego z 1598 roku, które mówią o profanacji świątyni. Wzmianek o parafii w Lubszy brakuje także ze zjazdu duchowieństwa w Oświęcimiu w 1601 roku. Kościół w Lubszy nie był dostępnych dla kolejnych wizytatorów w 1611 roku oraz w 1619 roku. Informacje z tej ostatniej wizytacji wymieniają Dorotę Rogojską Kamieńcową jako właścicielkę dóbr lubszeckich, wspierającą duchownych heretyckich wyznania ewangelickiego. Kamieńcowi odsprzedała Lubszę Frankenberkom. W 1627 roku

z upoważnienia cesarza Ferdynanda wydano rozporządzenie, nakazujące dopuszczenie lub wydanie miast i wiosek dekanatu bytomskiego duchownym katolickim. Ówczesny właściciel Lubszy, Baltazar Frankenberk, początkowo odmówił, twierdząc, że jest to obszar biskupstwa krakowskiego. W końcu jednak ustąpił, a kościół zamknięto. Z dokumentów wizytacyjnych z 1665 roku wynika, że kościół w Lubszy zaczął ponownie funkcjonować w 1661 roku. W XVIII wieku miejscowość przeszła w ręce rodu Püklerów. Funkcjonował tu folwark a także browar, o którym niewiele wiadomo. Z informacji prasowych z 1812 roku wynika, że miał on być zlicytowany. Statystyczno-Topograficzne Zestawienie Prowincji Śląskiej z 1830 roku podaje, że w tym czasie Lubsza liczy 88 domów, zamek i folwark w obrębie wsi. Ponadto katolicka szkoła utrzymywana przez dziedzica wioski. Oprócz tego w miejscowości była cegielnia i kamieniołom kamienia wapiennego oraz wapiennik Podręcznik Triesta z 1865 roku natomiast podaje, że w Lubszy znajduje się katolicki kościół, browar, młyn i katolicka szkoła. Podaje również informacje, że do niedawna stał tu także znacznych rozmiarów zamek. W 1819 roku w Lubszy osiedlił się Józef Lompa, obejmując posadę nauczyciela. Jego zapisy dostarczają wielu cennych informacji. W 1862 roku w Lubszy miała miejsce wystawa rolnicza, o czym donosiła współczesna prasa a także wspominał Lompa w listach do Kraszewskiego. Lubszę, podobnie jak i sąsiadujące miejscowości, dosięgały pożary, często niszcząc błyskawicznie dorobek życia.

Zespół ceglanych domów w Lubszy, zbudowanych na miejscu drewnianych po pożarze wsi w 1917 r.

Ogromne zniszczenia spowodował pożar w 1917 roku, kiedy to całkowitemu spaleniu uległy 22 całe gospodarstwa oraz pojedyncze zabudowania. W czasie Powstań Śląskich Lubsza wchodziła w skład tzw. Republiki Woźnickiej.

Zarys historii Piasku

Kościół protestancki w Piasku z 1754 r.

Miejscowość powstała w wyniku tzw. kolonizacji frydrycjańskiej. Założycielem wsi był August Ludwig Pükler, który w 1754 roku otrzymał od króla Fryderyka II zgodę na założenie ewangelickiego zboru. Pierwotna nazwa Ludwigsthal (od imienia założyciela) obowiązywała do 1922 roku. Powstał tu kościół ewangelicki, pozostający na utrzymaniu dziedzica, o czym mówi już akt Fryderyka II. W 1830 roku Piasek liczy 32 domy. Oprócz kościoła istniała tu również ewangelicka szkoła. W 1874 roku zmuszono katolickich rodziców z Piasku, Szyjnowa i Smolanej Budy do posyłania swych dzieci do szkoły ewangelickiej w Piasku, gdzie nauczyciele byli wyłącznie protestantami. Stan taki utrzymał się do 1922 roku, kiedy to przemianowano szkołę ewangelicką na katolicką szkołę ludową, z zaznaczeniem, że sam budynek należy do zboru.

W 1922 roku Piasek został przyłączony do Rzeczpospolitej. Wsi nie ominęły zawirowania Powstań Śląskich oraz II wojny światowej. Część mieszkańców optujących za Niemcami musiało opuścić swoje gospodarstwa. We wrześniu 1939 roku w Piasku rozstrzelano wielu uczestników Powstań Śląskich, jak i działaczy społecznych i politycznych. W styczniu 1945 roku do wsi wkroczyła Armia Czerwona.

Zarys historii Psar

Dworzec kolejowy z 1932 r.

Pierwsze wzmianki o miejscowości można odnaleźć w „Liber Retaxationum" z 1529 roku, gdzie mowa jest o dziesięcinie płaconej na rzecz parafii w Lubszy. Wiadomo, że w czasie wojny trzydziestoletniej w Psarach, podobnie jak i w innych okolicznych wsiach, wybuchła epidemia cholery. Z zapisów z ksiąg

metrykalnych lubszeckiego kościoła znane są nazwiska włodarzy i sołtysów. I tak w larach 1708-1713 w Psarach włodarzem był Adalbert Rządzikowski. W 1707 roku funkcje sołtysa pełnił Bartłomiej Płaszczymąka, zaś w 1713 roku księgi wymieniają Adalberta Naporę. Z tego samego źródła wiadomo, że we wsi funkcjonowała karczma, a w przysiółku Ślęzkowe młyn. Ponadto ze względu na ukształtowanie terenu, rozległe pastwiska, miejscowość słynęła z hodowli owiec. Zimmermann podaje, że w 1783 roku w Psarach przynależnych do Püklerów znajdowały się dwa folwarki. Informacje te potwierdza także Statystyczno-Topograficzne Zestawienie Prowincji Śląskiej z 1830 roku, gdzie wymienia się osady przynależne do miejscowości. Są pustkowie Płaszczymąka, pustkowie Psiuk, folwark Waldhof oraz młyn Skarbisz, gdzie tłoczono również olej. W 1829 roku zbudowano tu szkołę. Warto dodać, że miejscowość posiada dwie pieczęcie. Jedna z XVIII wieku i druga z XIX wieku. Obie przedstawiają psa. Rysunek oraz nazwa wsi wskazuje, że najprawdopodobniej była to osada służebna, zajmująca się hodowlą psów na potrzeby książęcych łowów.

Obecnie teren ten stanowi rezerwat przyrody na Górze Grojec.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Zgodnie z tekstem ustawy krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Jednocześnie ma to wpływ na rozwój miasta i gminy, wobec czego dbałość o zachowanie krajobrazu kulturowego powinna być jednym z priorytetów polityki w zakresie ochrony dziedzictwa regionalnego.

Gmina Woźniki pod względem geograficznym położona jest na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej w makroregionie: Wyżyna Wieluńsko – Woźnicka (Próg Woźnicki i Obniżenie Liswarty i Prosny) oraz Wyżyna Śląska (Próg Tarnogórski) i Nizina Śląska (Równina Opolska – Obniżenie Małej Panwi). Ponad 30 % powierzchni całej gminy zajmują kompleksy leśne, co niewątpliwie miało i nadal ma wpływ na kształtowanie się krajobrazu kulturowego. Część obszarów leśnych jest chroniona jako rezerwat przyrody. Tu należy wymienić rezerwat „Góra Grojec", park krajobrazowy „Lasy nad Górną Liswartą". Takie ukształtowanie terenu jak i położenie w stosunkowo niedalekiej odległości od miast Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego oraz Częstochowy powinno stać się jednym z elementów rozwoju gminy.

W krajobraz kulturowy gminy wpisują się także bardzo rozproszona zabudowa wernykularna z licznymi przysiółkami i osadami, założenia kościelne, folwarczne i zespół pałacowo- parkowy oraz bardzo liczne sakralne obiekty małej architektury jak krzyże i kapliczki. Ich bardziej szczegółowa charakterystyka znajdzie się w dalszej części niniejszego opracowania.

Historia przemian przestrzennych oraz układ urbanistyczny miasta Woźniki

Widok Woźnik na fragmencie mapy "Karte das Deutsches Reiches, nr. 479" z 1893 roku, skala oryginału 1 do 100000.

Woźniki posiadają średniowieczny układ urbanistyczny ukształtowany prawdopodobnie w wyniku lokacji na przełomie XIII i XIV w, ponieważ nie jest znana dokładna data lokacji nowego miasta. Układ przestrzenny, chroniony wpisem do rejestru zbytków. Ze źródeł historycznych wiadomo, że w okresie późnego średniowiecza miasto stanowiło osadą otwartą, nie posiadającą murów, baszt i bram. Jedynym miejscem umocnionym było grodzisko, tzw. stare miasto Woźniki. Trudno jednak określić wielkość Woźnik z tego okresu. Miasto, które obejmowało okoliczne wsie, kuźnie, warzelnie soli, pod koniec XVIII wieku ogranicza się prawie wyłącznie do samego miasta. Bezpośrednie zaplecze uległo zawężeniu na skutek wydzielenia nowej jednostki administracyjnej Łany (Lohna). Pod koniec XVIII wieku w wyniku reforma Fryderyka II Wielkiego miasto zostało zdegradowane do osady targowej „marktflecken". Odzyskanie przywilejów miejskich i ponowny rozwój to dopiero 1858 rok. Wiadomo także, że Woźniki kilkakrotnie ogarniały pożary, niszcząc drewnianą zabudowę. Pierwsze murowane budynki pojawiają się

w II połowie XVI wieku, jednak stanowią one nieliczne elementy w architekturze przede wszystkim drewnianej (wiadomo o domach podcieniowych). Wielki pożar z 1798 roku niemal doszczętnie zniszczył Woźniki, kolejny w 1860 roku wyrządził również niemałe szkody i miasto ponownie trzeba było odbudować. Z tego okresu pochodzi m.in. ratusz miejski i większość zabytkowy pierzei przyrynkowych. Wydano także nakaz stawiania budynków murowanych.

W XX wieku zwiększył się obszar miasta. Około 1922/23 nastąpiła likwidacja okręgów dworskich (Schloß Woischnik, czyli Zamek Woźnicki) a około 1935 roku przyłączono gminy Łany (Solarnia, Głazówka, Bór, Śliwa, Sulów, Łany, Sapota).

Miasto usytuowane jest na stoku wzgórza, część starsza znajduje się u stóp wzgórza, pozostała wznosi się ku górze. Centralnym punktem miasta jest podłużny, dość duży Rynek, z którego odchodzą 4 ulice: Krakowska, Koziegłowska, Tarnogórska, Chopina. Zamykają go 3 pierzeje. Z czwartej strony Rynek zamyka murowany kościół p.w. św. Katarzyny. Siatka wąskich ulic przebiega regularnie w układzie szachownicowym, niewielkie odchylenia spowodowane są ukształtowaniem terenu. Architektura starszej części miasta reprezentowana jest przez budynki murowane, parterowe, kilkuosiowe, z charakterystyczną bramą przejazdową (obecnie w większości zabudowaną), ścianą kolankową i dwuspadowym dachem. Rolniczy charakter miasta nadał charakterystyczny kształt działek. Jest to zazwyczaj podłużna parcela, zamknięta od strony ulicy budynkiem mieszkalnym i budynkiem gospodarczym na drugim końcu. Przebudowane w końcu XIX i początku XX wieku kamienice mieszczańskie posiadają najczęściej dwa lub trzy trakty oraz dwie kondygnacje nadziemne. Część kamienic rynkowych zachowało elewacje z dekoracją późnoklasycystyczną i eklektyczną, na części została ona skuta podczas dwudziestowiecznych tzw. „modernizacji" Płyta rynku została w ostatnim czasie zrewaloryzowana co znacznie podniosło jakość tego wnętrza urbanistycznego. W kontekst dobrze wpisuje się budynek Ratusza, który jest już od kilku lat planowo remontowany. Zastrzeżenia może natomiast budzić stan elewacji kamienic. Choć w większości dość dobrze utrzymane pod względem technicznym, częściowo mają skuty detal architektoniczny, chaotycznie wymienianą stolarkę okienną, pokrycia dachowe, fragmentarycznie wykonane kolorystyki oraz pstrokate reklamy. Podobnie zresztą sytuacja wygląda w znacznej części budynków mieszkalnych na terenie gminy. Sam Rynek jest przestrzennym centrum i jako taki powinien stanowić przykład do naśladowania dla pozostałych realizacji. Dlatego zakłada się podjęcie prac nad rewitalizacją Rynku i zabytkowych kamienic w ulicach przyrynkowych, polegającą w pierwszym rzędzie na wykonaniu całościowego opracowania uwzględniającego odtworzenie detalu

architektonicznego oraz standardów stolarki okiennej, pokryć dachowych, kolorystyki i reklam.

Układ urbanistyczny miasta znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej (B1) ustalonej w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego, stąd wymóg zachowania historycznego podziału ulic i linii zabudowy. Ponadto wprowadzono zakaz usuwania elementów wystroju architektonicznego oraz określono szczegółowe wymogi dla nowej zabudowy. Rynek pozostał placem publicznym, z zielenią nie przysłaniającą pierzei. Ustalono także strefę ochrony ekspozycji zabytkowego układu urbanistycznego, gdzie wprowadza się wymóg zabudowy w układzie kalenicowym z dachami jak w strefie B1, z ograniczeniem wysokości budynków do 2 kondygnacji. Zabytkowy układ urbanistyczny Woźnik podlega także ścisłej ochronie na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla zachowania wielu obiektów zabytkowych jest ich zły stan techniczny, wynikający z zaniedbania i braku remontów. Obiekty te ponadto są narażone na zniszczenia związane z brakiem użytkownika. Równie negatywne oddziaływanie na zabytki wiąże się z podejmowanymi przy obiektach zabytkowych modernizacjami, związanymi z chęcią poprawy warunków i komfortu użytkowania. W wyniku tego typu działań obiekty zabytkowe często są nadbudowywane czy przebudowywane. Ponadto pozbawione zostają oryginalnego detalu architektonicznego, historycznej stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplane, pozbawiane historycznego wystroju ceglanego i tynkowego. Równie niebezpieczne dla poszanowania autentycznej substancji zabytkowej są adaptacje zabudowy do współczesnych gustów, wzorów i produktów, np. montaż anten satelitarnych na fasadach, wymiany ogrodzenia na betonowe, wycinki starodrzewia, czy wymiany historycznych nawierzchni chodników i ulic. Szczególnie narażona na zniszczenie jest zabytkowa zieleń, parki, cmentarze lub przydrożne kapliczki, wymagające przeprowadzenia prac porządkowych.

- **Architektura sakralna**

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. KATARZYNY W WOŹNIKACH

Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1347 i 1490 roku, choć parafia istnieje od XIII wieku. Jeszcze w 1569 roku kościół był drewniany, kryty gontem, wspomina się również o belkach i drewnie użytym do naprawy. Na początku XVII wieku, w latach 1607-1608 na miejscu starego drewnianego zbudowano nowy kościół murowany,

z wykorzystaniem pozostałości po starej budowli. Przebudowany w 1756 roku, uległ spaleniu 1798 roku. Prace związane z odbudową rozpoczęły się w 1811 roku.

Budynek gotycko-renesansowy, zniekształcony późniejszymi przebudowaniami z zatraceniem cech stylowych. Kościół orientowany, murowany z łamanego kamienia wapiennego, uzupełnianego cegłą na zaprawie wapiennej, potynkowany. Bryła budowli zdominowana dwuczłonową wieżą (część dolna czworoboczna, część górna ośmioboczna), przykryta baniastym hełmem. Elewacje jedynie ze schodkowymi gzymsami podokapowymi poza tym pozbawione dekoracji architektonicznych.

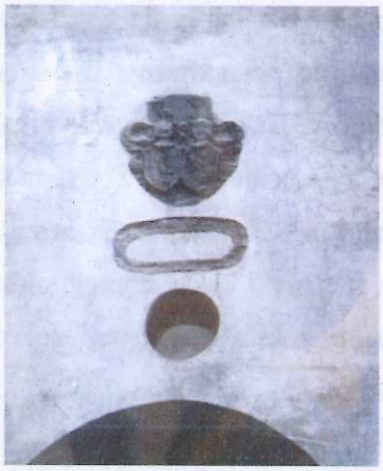

Kartusze nad wejściem do kościoła św. Katarzyny. Fragment zdjęcia A. Kudła z 1956 r., fot. z Studium historyczno urbanistycznego miasta Woźniki - maszynopis WUOZ Częstochowa.

Obiekt utrzymany jest w bardzo dobrym stanie, zarówno sam kościół jak jego bezpośrednie otoczenie z elementami małej architektury. Bardzo dobrze utrzymane jest również cenne zabytkowe wyposażenie, które w całości jest zdokumentowane. Stąd wiadomo o zaginięciu kilku obiektów wyposażenia (być może część zaginionych obiektów była wyposażeniem kościoła św. Walentego). Kościół jak i wyposażenie sprzed XIX w. objęte są ścisłą ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków. Na elewacji zachodniej nad głównym wejściem znajduje się kartusz herbowy z tarczami fundatorów, dawniej pod nim znajdował się drugi kartusz w kształcie poziomego prostokąta o przyokrąglonych narożach i ozdobnej bordiurze. W polu prawdopodobnie znajdowała się inskrypcja lub data budowy. Na pocztówce z 1912 roku widoczna jest w całości, na zdjęciu z 1957 r, widoczna jest bordiura zaś pole zatynkowane, obecnie cała tablica ukryta jest pod tynkiem. Jako ważny element wystroju elewacji należałoby tą tablice odsłonić i poddać konserwacji.

KOŚCIÓŁ CMENTARNY P.W. ŚW. WALENTEGO W WOŹNIKACH

Istnieją pewne niezgodności co do czasu powstania obiektu. Katalog zabytków sztuki w Polsce z 1961 roku podaje 1696 rok jako datę budowy kościoła. Według B. Szczecha, badacza historii ziemi woźnickiej który przeanalizował dokumenty źródłowe, jest to jednak jedynie data remontu kościoła, zaś najstarsza wzmianka pochodzi już z 1497 roku, kiedy to pan dziedziczny na Woźnikach podarował kościołowi św. Katarzyny niwy i łąkę na Staromieściu „za kaplicą". Ten sam historyk odwołuje się do zapisów księdza Zgorkowica

z 1664 roku, który zakładając swoją księgę na wstępie podał informacje, że wiara katolicka wszczepiona na ziemi woźnickiej od wieków najpierw przez kościół św. Walentego, a potem przez kościół św. Katarzyny. B. Szczech uznaje jako prawdopodobną datę powstania obecnego kościoła w roku 1631. Pierwsze potwierdzenie w dokumentach istnienie świątyni znajduje w wizytacji kościelnej, która wspomina tę świątynie w 1665 roku. Wiadomo również, że w 1702 roku dobudowano do kościoła kruchtę – przedsionek, zwany też babieńcem. W czasie pożaru miasta w 1798 roku kościół ocalał, przez pewien czas, do czasu odbudowy kościoła p.w. św. Katarzyny, pełnił rolę świątyni parafialnej.

Kościół drewniany o konstrukcji zrębowej na podmurówce z kamienia, dach kryty gontem. Zbudowany na planie prostokąta, zamknięty trójbocznie, orientowany. Od strony zachodniej do budynku przylega ośmioboczna wieża zwieńczona latarnią w formie arkad i zakończona hełmem w kształcie dzwonu. Na zewnątrz korpus budynku z wyjątkiem zakrystii i przedsionka otoczony otwartymi sobotami podbitymi gontem. Dach kościoła siodłowy, zaś nad zakrystią i przedsionkiem trójspadowy. Ściany i dach impregnowane barwiącym środkiem chemicznym, stąd czarno-brązowy kolor kościoła. Wnętrze pokryte polichromią figuralną z 1901 roku. Interesującym wyposażeniem jest również ambona z XVII w. z dekoracją wykonaną z papier mache przedstawiającą motywy cesarskich orłów i wtórnymi wizerunkami ewangelistów w płycinach. Należy do zabytków leżących na szlaku architektury drewnianej, który jest wspólnym projektem turystycznym Śląska, Małopolski i Podkarpacia.

Obiekt użytkowany, utrzymany w bardzo dobrym stanie, na bieżąco remontowana jest struktura i pokrycie. Wyposażenie zachowane jest bardzo dobrym stanie, renowacji przede wszystkim estetycznej wymaga zabytkowa ambona. Jako obiekt w całości drewniany, kościół św. Walentego jest szczególnie zagrożony pożarem, dlatego zgodnie z ogólnokrajowymi zaleceniami Straży Pożarnej jak i Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów powinien być wyposażony w instalację przeciwpożarową, której obecnie brak. Do rejestru zabytków wpisany jest sam budynek kościoła, kuty zamek w drzwiach wejściowych i ambona. Pozostałe elementy wyposażenia (np. ołtarz i polichromie) nie mają założonych kart ewidencyjnych ani nie są objęte indywidualną ochroną konserwatorską, co wymaga uzupełnienia. Ze względu na specyfikę kościoła drewnianego i związane z tym zagrożenie pożarem, postuluje się również wykonanie precyzyjnej dokumentacji inwentaryzacyjnej z wykonaniem badań dendrochronologicznych oraz badaniem podziemi.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JAKUBA W LUBSZY

Pierwsze wzmianki o parafii w Lubszy pochodzą z 1374 roku i związane są z poborem świętopietrza. Pierwszy kościół drewniany zbudowany na przełomie XIV i XV wieku spłonął albo w czasie wojen husyckich albo w okresie wojny między Władysławem Jagiełłą a księciem Władysławem Opolczykiem. Następny kościół murowany powstał prawdopodobnie w połowie XV wieku. Jego fundatorem był Piotr z Lubszy, właściciel tutejszych dóbr. W okresie reformacji właścicielami wsi zostają Kamieńcowi, zagorzali protestanci. Wobec tego kościół staje się świątynią protestantów. Następny właściciel lubszeckich dóbr i kościoła, Baltazar Frankenberk, również protestant, początkowo odmówił oddania obiektu w ręce księży, pomimo edyktu królewskiego informującego o nakazie zwrotu kościołów katolikom. W końcu jednak ustąpił i komisja kościelna w 1629 roku przejęła świątynię. Jednak ze względu na znaczny stopień zniszczeń nie mogła ona od razu spełniać swojej funkcji prawdopodobnie aż do roku 1661, kiedy to proboszczem został mianowany ks. Nowakowic. Wizytacja kościelna z 1720 roku podaje, że kościół jest murowany, kryty gontem, wewnątrz cztery ołtarze, jeden główny murowany św. Jakuba i trzy boczne drewniane przedstawiające Najświętszą Marię Pannę, św. Antoniego Padewskiego i św. Wojciecha. Przy kościele cmentarz otoczony murem. Jednak w latach następnych stan kościoła uległ pogorszeniu i wymagał prac remontowych. W latach 1764-69 naprawiono dach, w 1769 roku wyremontowano również wnętrze. Rok później naprawiono mury i odbudowano wieżę. W 1773 roku odrestaurowano ołtarze. W związku z rozwojem parafii postanowiono rozbudować kościół. Kamień węgielny pod nową część wmurowano w 1829 roku. Na początku XX wieku ponownie postanowiono rozbudować świątynię ze względu na wzrost liczby mieszkańców. Przez wiele lat nie udawało się rozpocząć tego przedsięwzięcia. Dopiero w 1930 roku na podstawie projektu arch. Jana Biasiona udało się rozpocząć budowę. Miejsce kaplicy św. Antoniego dostawiono transept nowego jedno nawowego kościoła, łącząc je przez usunięcie niemal całej ściany północnej starej nawy, która w ten sposób stała się południowym ramieniem transeptu nowego kościoła. Dawną emporę chóru muzycznego usunięto a wejście do niej zamurowano likwidując zewnętrzne schody. W tym samym 1930 roku prace zakończono i kościół poświęcono. W 1934 r. dawne prezbiterium starego kościoła zamieniono na zakrystię.

Bryła budynku jest zwarta niesymetryczna, prostopadłościenna, nakryta dachami dwu i trójspadowymi z pokryciem wykonanym z dachówki ceramicznej. Kościół jednokondygnacyjny, orientowany, posiadający wieżę czworoboczną a w górnej części ośmioboczną, najpewniej dobudowana w 1823 roku. W dolnej część wieży widoczne są ślady

boniowania w tynku. Budynek posiada cechy gotycko-renesansowe zniekształcone przez późniejsze rozbudowy. Wyposażenie wnętrza pochodzi z różnych okresów: gotyk, barok, neobarok, część natomiast nie posiada określonych cech stylowych.
Obiekt cały czas użytkowany, utrzymany w znakomitym stanie. Zarówno sam budynek jak i wyposażenie oraz rozległy teren całego zespołu z domem parafialnym i plebanią utrzymywany jest modelowo. Bogate zabytkowe wyposażenie kościoła nie jest w żaden sposób zdokumentowane ani prawnie chronione. Postuluje się wykonanie dokumentacji ewidencyjnej i wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKO – AUGSBURSKI W PIASKU

Budynek wzniesiony został w roku 1754 w stylu zborów ewangelickich z XVIII wieku. Kościół zwrócony częścią ołtarzową ku południu. Wieżę w kształcie kwadratu dobudowano od strony wschodniej w 1820 roku, natomiast w 1865 roku nadbudowano jej górną część o konstrukcji szkieletowej, zakańczając strzelistą wieżyczką. Cały budynek oparty na rzucie prostokąta, murowany, potynkowany, przykryty wysokim dachem czterospadowym. Wewnątrz ołtarz ambonowy, rokokowy, flankowany, z dwiema skośnie ustawionymi kolumnami, zwieńczony Okiem Opatrzności. Do bardziej interesujących elementów wyposażenia należy także metalowa chrzcielnica z 1855 roku, oraz organy z rokokowym ornamentem.

Kościół jest rzadko choć systematycznie użytkowany. Raz na dwa tygodnie odprawiane są tam nabożeństwa dla protestantów z okolicznych miejscowości. W samym Piasku ostatnim ewangelikiem jest kościelna, zamieszkała w przyległym budynku tzw. „pastorówki". Obecnie kościół i bezpośrednie otoczenie są dobrze utrzymywane lecz ze względu na malejącą liczbę wiernych w najbliższych latach utrzymanie kościoła będzie dużym problemem dla wspólnoty, a pośrednio także dla gminy. W samym obiekcie ujawniły się problemy prawdopodobnie natury konstrukcyjnej o nieustalonej przyczynie i stopniu zagrożenia. W połowie lat 90-tych ubiegłego wieku kościół przeszedł generalny remont, z osuszeniem, remontem wieży i wymianą tynków. Obecnie na ścianach zewnętrznych pojawiły się liczne spękania dochodzące do blisko 1cm rozwarcia. Powodem może być budowa w bezpośrednim sąsiedztwie ronda o dużym natężeniu ruchu lub wadliwie przeprowadzony remont. We wnętrzach na nowych tynkach ponownie widoczne jest zawilgocenie. Miernie wygląda także sprawa zabytkowego wyposażenia. Większość utrzymana w dobrym stanie technicznym lecz przeprowadzone w ramach generalnego remontu zabiegi konserwatorskie były wykonane mało profesjonalnie. Przynajmniej ołtarz

ambonowy kwalifikuje się do ponownej konserwacji. Jako sprawę pilną należy uznać określenie przyczyn spękania ścian, dlatego proponuje się zgłoszenie tej sprawy do wojewódzkiego konserwatora zabytków i udział przedstawiciela gminy w oględzinach obiektu. Dalsze działania i pomoc będzie uzależniona od ustaleń oględzin i ewentualnej ekspertyzy konstrukcyjnej. Ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków objęty jest sam budynek. Zabytkowe wyposażenie nie jest objęte ochroną ani zdokumentowane. Zawnioskowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wykonanie kart ewidencyjnych i wpis z urzędu elementów wyposażenia jest kolejnym postulatem dla tego obiektu.

KAPLICE

Gmina Woźniki posiada bardzo liczne obiekty małej architektury przeważnie o charakterze sakralnym. Ich wartość zabytkowa jest bardzo zróżnicowana, ponieważ w przeważającej większości zostały w różnym stopniu przekształcone z zatarciem cech stylowych.

Najcenniejsze jest kilka kaplic z XVIII i I połowy XIX w. W szczególności kaplica św. Jana Nepomucena w Lubszy, kapliczka w lesie przy ul. Wolnej w Pakułach, kaplica przy kościele św. Katarzyny i pod takim samym wezwaniem. Zachowane są w dobrym stanie i co ważniejsze zachowały się w nich oryginalne rzeźby świętego. W pozostałych kaplicach zachowana jest jedynie architektura, natomiast we wnętrzach znajdują się przedstawienia współczesne czasem bez związku z wezwaniem kapliczki.

Druga grupa kapliczek powstała w końcu XIX i w pierwszej ćwierci XX w. Są to kaplice związane z rozwijającą się wówczas architekturą ceglaną. Do nich należą kaplice na ul. Kościelnej w Woźnikach , na ul. Głównej w Babienicy oraz kilka mniejszych obiektów o podobnej formie niewielkiego domku ze sklepioną wnęką i dwuspadowym daszkiem. Dwie takie kaplice znajdują się w Psarach.

- **Architektura pałacowa i mieszczańska**

PAŁAC W CZARNYM LESIE

Budynek znajduje się na terenie parku, całość założenia jest ogrodzona. Najbardziej prawdopodobnym okresem wybudowania pałacu są lata 1861 – 1864. Na mapach z 1902 roku widać budynek, ale w innej niż obecnie formie. Przebudowa według projektu Rogera Sławskiego odbyła się staraniem Kazimierza Niegolewskiego z Kamienia. W 1932 roku

obiekt kupił Roman Rogowski, a następnie w 1938 roku odsprzedał Przedsiębiorstwu Osadniczemu „Ślązak" z Katowic. W tym czasie majątek rozparcelowano a pałac z częścią parku zakupiła rodzina Wojtaszków. W czasie wojny w 1942 budynek przejął skarb III Rzeszy, były tu mieszkania m.in. dentysty. Po zakończeniu wojny przejściowo swą własność odzyskali Wojtaszkowie potem jednak cały majątek upaństwowiono. Sprawy własnościowe uregulowano jednak dopiero w 1963 roku. W 1973 roku nowym właścicielem została RSP "Przełom" Lubsza która prowadziła w pałacu dom wycieczkowy. W 1988 roku pałac wraz z częścią parku nabyła Spółdzielnia Inwalidów ERA w Chorzowie. Przez istniał Ośrodek Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy "Dworek". Ostatecznie w 1999 Spółdzielnia ERA rozpoczęła rewaloryzację i rozbudowę obiektu dla potrzeb hotelu o wysokim standardzie.

Pałac zbudowany na planie prostokąta z ryzalitami od wschodu i zachodu. Budynek murowany, otynkowany, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Od strony wschodniej pałacu znajdują się dwa stawy. Od tej strony znajdują się także tarasy: jeden półokrągły i drugi prostokątny, przylegający do oranżerii. Od frontu widoczny jest prostokątny balkon wsparty na czterech kolumnach. Cały budynek przykryty stromych dachem czterospadowym.

Obecnie znajduje się tu wysokiej klasy kompleks hotelowy. Podczas licznych przebudów wyposażenie praktycznie się nie zachowało. Całość utrzymana jest znakomicie. Postulatem może być jedynie wpis samego pałacu do rejestru zabytków.

RATUSZ W WOŹNIKACH

Decyzję o budowie ratusza podjęto w 1848 roku, kiedy to zakupiono działkę pod ten cel. Projekt wykonał architekt Niedner. Sama jednak budowa rozpoczęła się dopiero po wielkim pożarze miasta. Kamień węgielny położono z datą: 24.05.1862 r. Jest to również rok ukończenia budowy. Znajdowały się tu pomieszczenia urzędujących, ale również do 1910 roku poczta, a także do 1939 roku w piwnicach budynku gospoda. W latach 1926 – 1927 nad fasadą wykonano herb miasta. W czasie wojny na przełomie 1940/1941 na budynku umieszczono napis „RATHAUS", zamieniony później na „RATUSZ".

Ratusz znajduje się w południowej pierzei Rynku, w zabudowie zwartej i stanowi dominantę architektoniczną miasta. Budynek w stylu neoklasycyzmu z bezstylowym wnętrzem jest dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym .

Obiekt utrzymany w bardzo dobrym stanie, remontowany na bieżąco, obecnie trwają prace nad remontem wnętrz. Do naszych czasów nie zachowały się elementy dawnego wyposażenia. Postulatem jest zawnioskowanie o wpis ratusza do rejestru zabytków.

- **Dworce**

Dworce kolejowe w Woźnikach i w Psarach są pozostałościami zamkniętej na początku lat 90 tych XX w. linii kolejowej relacji Strzeblin – Woźniki. Budowę tej linii podjęto po uchwale Sejmu Śląskiego w 1929 roku, choć plany w różnych wersjach powstawały jeszcze pod rządami Prus od 1889 r. Głównym powodem podjęcia budowy była chęć ożywienia gospodarczego powiatu Lublinieckiego, który należał wówczas do najbiedniejszych na Śląsku. Ponadto planowano na wielką skalę eksplorację złoża rudy żelaza w okolicach Czarnego Lasu i pokładów margli, rud cynku i ołowiu. Ostatecznie linia kolejowa ukończona została, jako jedna z ostatnich na Śląsku już w II Rzeczypospolitej. Uroczystego otwarcia dokonano 1 sierpnia 1932 roku. Długość torów wynosiła 13 km 850 m zaś z torami stacyjnymi i bocznicami 22,2 km. Wybudowano 3 stacje kolejowe (Strzebiń, Psary, Woźniki) wiadukt, dom mieszkalny w Psarach i przystanek w Lubszy. Roboty ziemne i budowlane wykonało Górnośląskie Towarzystwo Techniczne z Katowic, natomiast sygnalizację kolejową firma "Ropag" z Szopienic.

Uroczyste otwarcie dworca w Psarach, 1 sierpnia 1932 r. (wycinek prasowy), fotografia udostępniona przez Jarosława Dziub, http://old.timer.w.interia.pl/kolej/

Dzisiaj materialną pozostałością tego wielkiego przedsięwzięcia są dworzec w Woźnikach i dworzec oraz budynek mieszkalny przy dworcu w Psarach.. Ich forma tak charakterystyczna dla modernizmu jest wypadkową funkcji oraz skromnych geometrycznych zdobień. Właśnie ze względu na tą czystość formy, obiekty te reprezentują najlepsze cechy modernizmu i można je zaliczyć do ważniejszych obiektów zabytkowych gminy. Z samej linii pozostały nasypy, tory zostały rozkradzione jako złom. Przystanek w Lubszy popadł w ruinę. Pozostałe budynki są nieużytkowane i zaniedbane chociaż w dość dobrym stanie technicznym. Gmina

od lat bezskutecznie stara się pozyskać od PKP nasypy w celu zagospodarowania na ścieżki rowerowe. Niezależnie jednak od tych starań konieczne jest podjęcie działań zabezpieczających zabytkowe dworce przed dewastacją. Z uwagi na sytuację własnościową możliwości są tu ograniczone. Niemniej jednak konieczne jest wezwanie właściciela do uprzątnięcia śmieci, zabezpieczenie przed dostępem osób postronnych i uzupełnienia pokryć oraz orynnowania. Wskazane byłoby oznakowanie obiektów z podaniem historii linii i eksponowanie ich w publikacjach dotyczących zabytków gminy. Proponuje się również zawnioskowanie o wpis do rejestru zabytków dworca w Woźnikach w celu objęcia go ochroną konserwatorską.

- **Szkoły**

Na terenie gminy zachowało się kilka zabytkowych szkół, które z wyjątkiem dwóch, nie zostały rozpoznane pod względem konserwatorskim, a z pewnością najstarszą jest przykościelna szkoła w Lubszy, zwana także domem Lompy.

DAWNA SZKOŁA - DOM JÓZEFA LOMPY W LUBSZY

Obiekt wybudowany w 1707 roku jako budynek mieszkalny dla organisty i jednocześnie nauczyciela w szkole. Pierwszym mieszkańcem był Jarosław Jaroszewicz. W 1819 roku posadę nauczyciela objął Lompa. W 1823 roku drewniana część budynku, w którym znajdowała się szkoła rozebrano i dostawiono część murowaną. Lompa pracował tu do 1851 roku, kiedy to został zwolniony. Przyczyną zwolnienia był zatarg z przełożonym, proboszczem, który był jednocześnie powiatowym inspektorem szkolnym. Zmuszony do opuszczenia mieszkania przeniósł się do pobliskich Woźnik. W 1864 roku do szkoły dobudowano jeszcze jedną część, w której urządzono mieszkanie dla drugiego nauczyciela. W latach 30-tych XX wieku, w związku rozwojem Lubszy, szkołę przeniesiono do nowego budynku, a stary przeznaczono na mieszkania dla nauczycieli. W sierpniu 1931 roku na fasadzie domu umieszczono tablicę upamiętniającą Lompę. Jednak została ona zdjęta w czasie okupacji hitlerowskiej, umieszczona ponownie w 1957 roku.

Budynek jest jednokondygnacyjny z dachem dwuspadowym. Brak jest elementów dekoracji architektonicznej.

Obiekt obecnie nieużytkowany, w dobrym stanie technicznym, przeznaczony do sprzedaży przez prywatnego właściciela.

Z ok. połowy XIX wieku pochodzi budynek dawnej szkoły w Woźnikach mieszczący się przy Rynku nr 9 (obecnie bank), jest to obiekt charakterystyczny dla budownictwa mieszkalnego dla Woźnik. Usytuowany w zabudowie zwartej pierzei rynku, piętrowy z sienią przejazdową (obecnie wejście). Elewacja budynku z tynkowymi opaskami profilowanymi wokół nieregularnie rozmieszczonych, w pięciu osiach, otworów parteru. Piętro oddzielone gzymsem skomponowane jako regularne dziewięcioosiowe z głębokimi pilastrami, pomiędzy którymi rozmieszczono wysokie okna.

Drugą szkołą z II poł. XIX wieku jest dawna szkoła we wsi Łany, włączonej około 1935 roku w obręb miasta Woźniki. Jest to parterowy budynek charakterystyczny dla niewielkich szkół wiejskich podobnie jak dawna szkoła w Lubszy. Po wybudowaniu w 1938 r. nowej szkoły mieściły się tam mieszkania nauczycieli. Obecnie budynek jest własnością prywatną.

Z końca XIX i pocz. XX w. wieku pochodzą dość typowe choć nie rozpoznane szczegółowo projekty szkół z cegły licowej w : Dąbrowie Wielkiej, Dyrdach, Kamieńskich Młynach, Ligocie Woźnickiej (ok.1891).

Na tym tle wyróżnia się bardzo nietypowa architektonicznie szkoła w Piasku.

SZKOŁA W PIASKU

Szkoła bardziej podobna jest do budynku dworskiego, za jaki zresztą uchodzi w materiałach reklamowych obecnego właściciela prowadzącego w obiekcie restaurację i hotel. Jej budowę rozpoczęto na wniosek rodziców w 1922 roku. Jednak robiąc wykopy pod fundamenty, natrafiono na znalezisko archeologiczne – cmentarzysko ludności kultury łużyckiej. Wobec tego postanowiono lokalizację szkoły przesunąć, a sama budowa trwała do 1926 roku.

Obiekt zbudowany na planie w kształcie odwróconego krzyża św. Antoniego, czyli odwróconej litery „T". Bryła budynku symetryczna, rozłożysta, okazała i proporcjonalna. Środkowa część jest piętrowa z poddaszem strychowym, skrzydła boczne parterowe również z poddaszami strychowymi. Ponadto budynek ustawiono na cokole oblicowanym kamieniem wapiennym. Gzyms tegoż cokołu oraz elewacje powyżej zostały otynkowane. Zabytkowy charakter podkreśla oryginalna o zindywidualizowanych formach stolarka okienna i drzwiowa.

Obiekt zachowany w bardzo dobrym stanie, obecnie prowadzony jest tam hotel i restauracja specjalizująca się w przyjęciach weselnych i imprezach okolicznościowych.

Nieco późniejsze, bo z końca lat trzydziestych, są modernistyczne budynki szkół w Woźnikach (1938) i w Lubszy (1936). Już choćby z porównania zdjęć można stwierdzić, jaki skok cywilizacyjny odbył się w tej dziedzinie od pozostałych realizacji. O szkole w Lubszy wiadomo nieco więcej dzięki publikacji monograficznej „Szkoła Podstawowa im. Jozefa Lompy w Lubszy 1707-1937-2007", Lubsza 2007r. pod redakcją B. Szczecha

Wszystkie te obiekty wymagają ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, rozpoznania konserwatorskiego w postaci kart ewidencyjnych i ewentualnych decyzji o ochronie konserwatorskiej.

- **Trafostacje**

Dość typowymi i szczególnie dobrze zachowanymi są dwie trafostacje z 1927 roku, z których jedna zachowana jest w Woźnikach, druga w Piasku. Są to jedyne pozostałości pierwszej fazy elektryfikacji gminy. Na bazie budynku elektrowni wybudowano strażnicę OSP.

Budynki mieszczą transformator redukujący napięcie prądu z linii przesyłowych do standardu urządzeń gospodarstw domowych. Budowle mają charakterystyczny kształt przystosowany do linii napowietrznych, wieży o rzucie kwadratu, przekrytej wysokim dwuspadowym daszkiem krytym karpiówką. Naroża lekko wysunięte z cegły licowej, pozostałe części ścian tynkowane. W górnej części znajdują się zazwyczaj płytkie wnęki mieszczące wspornik z izolatorami (często zlikwidowane). W dużej mierze budynki tego typu są obecnie przekształcone po adaptacji do linii kablowych (podziemnych) lub z przebudowanym dachem czy elewacją., te w gminie Woźniki są zachowane w bardzo dobrym stanie. Wskazane byłoby oznaczenie ich tablicami określającymi datę powstania.

- **Parki**

PARK DWORSKI W CZARNYM LESIE

Park zlokalizowany jest w północnej części miejscowości. Pałac stanowi zamknięcie osi widokowej drogi prowadzącej do Woźnik. Całość składa się z dwóch części: zachodniej i wschodniej, pomiędzy którymi znajdują się stawy. Bezpośrednio wokół pałacu znajduje się wyraźnie starsza część parku. Zasadnicza część kompozycji powstała prawdopodobnie w tym samym czasie, co pałac. Pierwotnie park miał charakter zbliżony do angielskiego w typie swobodnym, w którym dominowały duże przestrzenie wnętrz parkowych z kilkoma grupami. Obecnie z najstarszych nasadzeń pozostały lipy drobnolistne oraz sosny czarne w szpalerze

granicznym oraz kilka klonów pospolitych. Najmłodsze nasadzenia stanowią rośliny iglaste wzdłuż wschodniej i południowej ściany założenia, gazonie obok stawu oraz przed budynkiem pałacu. Niewątpliwie zieleń parkowa wymaga przeprowadzania prac rewaloryzacyjnych, w tym usunięcia gatunków obcych kompozycji historycznej zarówno ze względu na skład jak i lokalizację, jednak sam stan zachowania drzewostanu ocenia się jako dobry. Park przypałacowy chroniony jest poprzez wpis do rejestru zabytków.

- **Folwarki**

Zachowała się większość zabytkowej zabudowy czterech folwarków przeważnie jest to architektura ceglana z przełomu XIX i XX w. Wyjątkiem jest zachowany budynek dawnych czworaków przy ul. Lubszeckiej 5 w Babienicy pochodzący z poł. XIX w.
Pomimo że w większości są do budynki inwentarskie, budowano je z rozmachem i przywiązywano dużą wagę do ich wyglądu. W szczególności bardzo dekoracyjne są elewacje obór, gdzie zastosowano chyba wszystkie możliwe rodzaje zdobień charakterystyczne dla architektury ceglanej. Wbrew swojemu użytkowemu przeznaczeniu są to budynki o dużych walorach zabytkowych i powinny być zachowane w jak najlepszym stanie. Stan ich zachowania jest bardzo zróżnicowany i zależy przede wszystkim od tego, czy obiekt jest użytkowany. Przypadku tych obiektów najważniejsze jest znalezienie nowego sposobu użytkowania, ponieważ opuszczone podlegają postępującej degradacji. W szczególności dotyczy to podzielonego pomiędzy trzech właścicieli folwarku w Woźnikach, którego część obiektów, należących do prywatnego właściciela, bliska jest katastrofy budowlanej. Kompleksowe prace w tym wypadku nie są możliwe ze względu na duże koszty, konieczne jest natomiast, choćby ze względów bezpieczeństwa, uzupełnienie pokrycia dachowego i orynnowania, ażurowe zamurowanie wejść do nieużytkowanych obiektów i otablicowanie znakami ostrzegawczymi. Prace te powinny zostać wykonane w budynkach będących w posiadaniu gminy, natomiast przy pozostałych konieczne jest zgłoszenie stanu istniejącego do Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego.

- **Cmentarze i miejsca pamięci**

W dokumentacji Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Częstochowie znajdują się 3 karty cmentarzy:

- Karta cmentarza parafialnego w Lubszy

- Karta cmentarza parafialnego w Woźnikach
- Karta cmentarza ewangelicko-augsburskiego w Piasku

CMENTARZ W LUBSZY

Cmentarz położony w centralnej części wsi, od zachodu przylega do kościoła parafialnego. Powstał prawdopodobnie wraz z parafią w XIV wieku jako cmentarz przykościelny. W 1930 roku został powiększony i tworzy wraz z kościołem zespół. Aleja główna stanowi oś cmentarza od wejścia głównego do kościoła. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1871 roku. Na terenie cmentarza brak jest zieleni, zachowane nagrobki utrzymane są w stanie dobrym.

CMENTARZ W WOŹNIKACH

Cmentarz położony przy ulicy Tarnogórskiej, został założony na przełomie XVII i XVIII wieku, powiększony w 1913 roku, niwelując przy okazji grodzisko.. Teren cmentarza rozdzielony jest drogą na dwie części. Południowa, starsza, skupia się wokół kościoła pw. św. Walentego. Aleje obsadzono szpalerami tui. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1805 roku. Tutaj znajduje się również nagrobek Józefa Lompy. Ponadto jest tu mogiła powstańców śląskich, zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 roku. Cmentarz utrzymany w stanie dobrym.

CMENTARZ EWANGELICKO – AUGSBURSKI W PIASKU

Cmentarz został założony w II połowie XVIII wieku przez Püklera, ówczesnego właściciela Lubszy. Całość ogrodzona murem, jednak sam układ cmentarza, nagrobków i mogił jest nieczytelny. Najstarszy istniejący nagrobek stanowi grób Johana Heinricha Knetscha (1776-1820) i jego syna Carla Friedricha (1813-1832). Część mogił jest nieokreślona, a sam obiekt częściowo zaniedbany. W starszej części nagrobki i krzyże wykonane ze stali zostały skradzione z przeznaczeniem na złom. Zagrożeniem jest dziko rozrastająca się zieleń. Część obiektu wymaga bieżącego oczyszczenia z samosiewów.

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o *Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami*, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub

związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość artystyczną, historyczną lub naukową. Do zabytków ruchomych zalicza się: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, dzieła sztuki ludowej i rękodzieła, a także inne obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami, jak również wystrój architektoniczny: stała dekoracja budynków (wewnętrzna i zewnętrzna), obiekty małej architektury o cechach indywidualnych, niepowtarzalnych wytworów artystycznych – rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie, detal, w tym gzyms, obramowanie otworów okiennych i drzwiowych; rzeźby ogrodowe, fontanny, pomniki, kapliczki przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.

Na terenie gminy Woźniki występują zabytki ruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych, dostępnej do wglądu w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Częstochowie. Z danych tych wynika, że część obiektów uległa zaginięciu lub zniszczeniu. W ewidencji ujęte jest całe wyposażenie kościoła p.w. św. Katarzyny w Woźnikach, 2 elementy wyposażenia kościoła cmentarnego p.w. św. Walentego w Woźnikach oraz rzeźba św. Floriana, znajdująca się dawniej w kapliczce św. Floriana w Woźnikach. Obecnie w kapliczce wstawiono nową rzeźbę z żywicy i sprawa przeniesienia pierwotnej rzeźby wymaga wyjaśnienia i obowiązkowo zgłoszenia do wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Do rejestru prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków wpisane zostały zabytki z kościoła św. Katarzyny w Woźnikach pochodzące sprzed XIX w. Zaś w kościele św. Walentego wpisano jedynie ambonę. Wykaz wszystkich zabytków ruchomych (także tych, które uległy zaginięciu lub zniszczeniu) znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiera załącznik nr 1.

Dokumentacja zabytków zazwyczaj traktowana jest po macoszemu i nie uważa się jej za zadanie pierwszoplanowe w obliczu potrzeb remontowych, najczęściej przekraczających możliwości. O jej znaczeniu przekonać się można, gdy zabytek zostanie skradziony, ulegnie uszkodzeniu lub zniszczeniu. Jak wtedy wykonać kopię czy uzupełnić rękę rzeźby świętego? Niewiele osób wie, że Polska, jako jeden z niewielu krajów, posiada internetową bazę danych zabytków skradzionych lub zaginionych, na bieżąco aktualizowaną i stanowiącą nieocenioną pomoc dla służb zajmujących się poszukiwaniami i rewindykacją nie tylko w Polsce ale i na świecie. Dzięki temu udaje się odzyskać wiele cennych obiektów, które od dziesięcioleci

znajdowały się za granicami kraju. Podstawą jest jednak zinwentaryzowanie zabytków z fotografią, wymiarami i opisem cech szczególnych. Dlatego ze szczupłych środków konserwatorskich corocznie zlecane jest wykonywanie kart ewidencyjnych dla różnych typów zabytków.

W czasie objazdu terenowego po gminie stwierdzono, istnienie wielu zabytków ruchomych, które wymagają zdokumentowania. W większości uwaga ta dotyczy wyposażenia kościołów w Lubszy i w Piasku, ale też nowszej części wyposażenia kościoła św. Walentego. Poza tym w niektórych wsiach zachowały się pojedyncze obiekty jak np. ołtarz z kaplicy „Góra Oliwna" na ul. Krzyżowej w Woźnikach, rzeźby z kaplicy przykościelnej w Lubszy i kapliczki leśnej w Pakułach, kamienne krzyże przydrożne z Ligoty Woźnickiej. Z tego względu częścią niniejszego programu jest lista zabytków ruchomych wymagających zdokumentowania (zał. 5). O ile zabytki nieruchome w sposób uproszczony inwentaryzuje, oprócz wojewódzkiego konserwatora zabytków, także gmina w postaci gminnej ewidencji zabytków, to dokumentacja zabytków ruchomych jest w wyłącznej kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Jako jeden z postulatów niniejszego programu proponuje się zawnioskowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o sukcesywne uzupełnienie dokumentacji ewidencyjnej o zabytki ruchome wyszczególnione w w/w liście.

Opis zabytków ruchomych i ich stanu znajdujących się na terenie gminy przekracza ramy niniejszego opracowania. Z pewnością najcenniejsze są zabytki sztuki sakralnej znajdującej się w kościołach i kaplicach i te praktycznie w całości znajdują się w stanie dobrym lub bardzo dobrym. Z obiektów wymagających konserwacji wymienić należy ołtarz amonowy zboru w Piasku i ambonę kościoła św. Walentego w Woźnikach.

Warto zwrócić uwagę na zabytki ruchome w terenie nie będące wyposażeniem żadnego obiektu. Są to przydrożne krzyże i kapliczki oraz dzwonki zmarłych.

- **Dzwonki - Sygnaturki**

We wsiach istniała tradycja budowy tzw. dzwonki umarłych (w okolicach Woźnik zwane sygnaturkami), które swym dźwiękiem oznajmiały ważne wydarzenia, jeśli we wsi nie było kościoła z dzwonnicą,

używano ich do ostrzegania przed pożarem i podczas pogrzebów, stąd nazwa. Zachowało się ich cztery na terenie gminy. Prawie wszystkie mają współcześnie wymienione słupy a jedynie sygnaturki (sygnaturka – w ogólnopolskiej terminologii to niewielki dzwon lub niewielka wieżyczka na dzwon na kościele, natomiast w okolicy Woźnik sygnaturką nazywa się całą konstrukcję drewnianego słupa z widlastym mocowaniem, zawiesiem, dzwonkiem oraz daszkiem) zachowały się częściowo oryginalne. Jedynym obiektem tego typu zachowanym całościowo jest dzwonek przy kościele w Kamieńskich Młynach zamontowany na słupie z 1932 roku. Słup nie jest oryginalny, ale ma już wartość zabytku. Jest on obecnie w złym stanie i wymaga pilnej konserwacji przeprowadzonej zgodnie z zasadami konserwatorskimi tzn. renowacją i wzmocnieniem istniejącego słupa, a nie jego wymianą na nowy. Pozostałe tego typu obiekty znajdują się w Ligocie Woźnickiej, Pakułach i Psarach.

Niezależnie od faktu wymiany słupów same sygnaturki wykonywane były na zamówienie i pochodzą nierzadko z XVIII w. Przedstawiają wartość zabytkową i wskazane byłoby przynajmniej ich zinwentaryzowanie z określeniem stanu zachowania.

- **kapliczki**

Często spotyka się przy drodze niewielkie kapliczki w formie ozdobnie profilowanej deski lub gablotki z daszkiem i malowanym lub reprodukowanym przedstawieniem, zawieszone na drzewie lub stojące na słupku przy drodze. Właściwie żaden z obiektów tej grupy nie ma wartości zabytkowej. Dwie odręcznie malowane są współczesnymi kopiami stacji drogi krzyżowej, pozostałe przedstawienia są albo reprodukcjami albo współczesnymi dewocjonaliami. W większości przypadków obudowy wszystkich kapliczek wykonane zostały w ostatnich latach. Nie widać też specjalnego związku tych kapliczek z otaczającą przestrzenią lub upamiętnieniem jakiegoś zdarzenia. W Gminnej Ewidencji Dóbr Kultury z 1999 r. zewidencjonowano jedną kapliczkę wiszącą (Dąbrowa Wielka) o ozdobnej formie, pochodzącą zapewne sprzed II wojny, ale obecnie nie udało się już jej odnaleźć i zapewne została ona zastąpiona współczesną.

- **Krzyże przydrożne**

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja z przydrożnymi krzyżami. Większość stoi w historycznych miejscach tzn. na rozstajach i na krańcach wsi. Same krzyże praktycznie wszystkie są wykonane współcześnie, w większości z drewna na wzór pierwotnego krzyża o tradycyjnych proporcjach, ale zdarzają się również krzyże wykonane ze stalowych rur nierdzewnych., profili stalowych lub z blachy. Część z nich ma zmienione proporcje

i wygląda w sposób karykaturalny (np. krzyż przy ul. Bytomskiej – Leśnej w Piasku). Jeśli chodzi o pasje (pasja – przedstawienie ukrzyżowanego Chrystusa) to część również wykonana jest współcześnie (przedstawienia niewielkich rozmiarów, wyraźnie zbyt małe do monumentalnych krzyży, oraz te wykonane na wzór starszych o większych rozmiarach lecz wykonane z żywicy poliestrowej lub gipsu). Pozostałe wykonane z cynku, lub żeliwa pochodzą z końca XIX wieku lub pierwszej połowy wieku XX. Z tej grupy 5 pasji z okresu dwudziestolecia międzywojennego wykonane jest z żeliwa od jednej sztancy i występuje też licznie na krzyżach w gminach ościennych. Jako powtarzalne wyroby rzemieślnicze wykonywane w formie odlewów nie mają one wielkiej wartości zabytkowej, jednak są historycznym świadectwem miejscowej tradycji i religijności, dlatego powinny być na bieżąco zabezpieczane i konserwowane. Z tym także bywa różnie, na części przedstawień widać ślady dawnych napraw mniej lub bardziej udanych, oraz wielokrotnego malowania niekiedy zniekształcającego przedstawienia. Właścicielem części tych obiektów jest gmina Woźniki. Jeśli nie do wszystkich przedstawień, to przynajmniej do tych będących w posiadaniu gminy, warto podejść w sposób systemowy i poddać je profesjonalnej konserwacji, polegającej na oczyszczeniu z nawarstwień, pospawaniu lub zlutowaniu pękniętych elementów, zabezpieczeniu metalu przed korozją i nadaniu nowej polichromii. Są dwie tradycyjne możliwości. W przedstawieniach o zachowanej anatomii można pozostawić jedynie zabezpieczoną powierzchnię metalu i pozłocić perizonium (łac. przepaska) i koronę cierniową lub rozmalować karnację z oddaniem koloru oczu, ust i włosów. W często występujących przedstawieniach odlewu żeliwnego, gdzie anatomia pozostawia wiele do życzenia, rozmalowanie włosów postaci wygląda niestosownie, z tego względu dla tych odlewów lepsze jest pozostawienie zabezpieczonego materiału i podkreślenie jedynie opisanych wyżej elementów. Ze znalezionych ogółem 25 tego typu obiektów 10 przedstawia wartość zabytkową są to:

Wzór z okresu dwudziestolecia międzywojennego:

1. Pakuły, ul. Karola Pakuły 6
2. Lubsza, droga polna Lubsza – Kamienica
3. Lubsza, w polu na przedłużeniu ul. Plebiscytowej
4. Psary ul. Lompy 9
5. Piasek ul. Bytomska – Leśna

Wzór z pocz. XX w, w ostatnim dziesięcioleciu kilka takich pasji zlikwidowano zamieniając je przedstawieniami współczesnymi:

6. Piasek, ul. Wolności 26
7. Okrąglik 5 (stopy nieudolnie dorobione)

Wzory z przełomu od przełomu XIX/XX do lat 30 tych XX w.:

8. Ligota Woźnicka, ul. Karola Miarki 80
9. Psary, Powstańców 37
10. Dyrdy, ul. Piaskowa, przy kaplicy

Osobną podgrupą są krzyże kamienne lub murowane. Najstarsze krzyże kamienne o formach neogotyckich z pocz. XX w., zachowały się w Ligocie Woźnickiej, Skrzesówce oraz na cmentarzach w Lubszy i Woźnikach. Właściwie tylko te obiekty posiadają cechy zabytku. Z tego krzyże cmentarne objęte są już ochroną konserwatorską jako część założeń cmentarnych. Jedynie wymienione powyżej proponowane są do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Pozostałe obiekty na terenie gminy zostały wykonane lub w duży sposób przekształcone w czasach powojennych i nie mają wartości zabytkowej wyjątkiem jest tu Pasja z betonowego krzyża postawionego zapewne na miejscu wcześniejszego, drewnianego w 1947 roku przy ul. Koziegłowskiej 48, można ją datować na I ćwierć XX w.

Krzyże kamienne z 1912 koku z Ligoty Woźnickiej i Skrzesówki oraz krzyż z Górali

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne w brzmieniu ustawy o *Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami* to zabytki nieruchome, będące powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalnością człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów lub śladów albo zabytek ruchomy, będący tymi wytworami.

Ewidencję zabytków archeologicznych dla gminy Woźniki prowadzi Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Częstochowie. Ewidencja ta oparta jest na programie tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski). Projekt ten polega na podziale terenu całej Polski na pola, w obrębie których prowadzone są badania powierzchniowe. Efektem dotychczasowych badań przeprowadzonych w ramach projektu AZP na terenie gminy Woźniki było odkrycie 35 stanowisk archeologicznych (załącznik nr 6) o zróżnicowanym znaczeniu, w tym jedno

stanowisko wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko w Woźnikach datowane na późne fazy wczesnego średniowiecza. Zostało ono odkryte w 1931 roku, a dwa lata później przeprowadzono tam inwentaryzację. Chociaż już w końcu osiemnastego wieku Zimmermann wspomina o odkryciach w tej okolicy kwadratowych dołów ze szkieletami i oszczepami. Obecnie miejsce to jest nieoznakowane (tablica całkowicie nieczytelna) i nieco zapomniane choć nie ma tam szczególnego zagrożenia. Wskazane byłoby przeprowadzenie profesjonalnych badań archeologicznych grodziska i opublikowanie ich wyników. Na tej podstawie można wykonać na miejscu tablicę z opisem historii i wizualizacją, ewentualnie można wyeksponować część odkryć.

Pozostałe stanowiska to przed wszystkim ślady osadnictwa, do ciekawszych odkryć można również zaliczyć prażaki rudy żelaza zidentyfikowane w rejonie Kamieńskich Młynów oraz cmentarzysko w Piasku datowane na okres kultury łużyckiej. Odkrywcą tego ostatniego znaleziska był Józef Danek, kierownik szkoły w Piasku, podczas budowy której w 1922 r. odkryto kilkadziesiąt grobów z naczyniami ceramicznymi, częściowo bogato zdobionymi. Interesującym faktem jest również odkrycie w tym miejscu pochówków szkieletowych oraz grobów ciałopalnych.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Placówka muzealna specjalizuje się w chronieniu dziedzictwa, jak również inicjuje i realizuje część badań naukowych, działań popularyzatorskich i edukacyjnych. Muzeum stanowi najważniejszą formę organizacyjną ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi. Gromadzi zbiór materiałów źródłowych do badań dziejów i kultury. Prezentuje dzieje oraz dawną i współczesną kulturę materialną i artystyczną, jak również służy budowaniu lokalnej tożsamości i identyfikacji z regionem.

Na terenie gminy Woźniki nie istnieje placówka muzealna. Plan Odnowy Miejscowości Lubsza zakłada utworzenie przez Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Odział w Bytomiu w miejscu obecnej „Szkoły i organistówki Józefa Lompy" – Centrum Regionalne im. Józefa Lompy. Jednak projekt ten został wstrzymany. W Lubszy w szkole znajduje się Izba poświęcona pamięci Lompy.

W zbiorach muzealnych Muzeum Górnośląskiego znajdują się zabytki z wykopalisk w Piasku. Ze względu na ograniczone środki i wielkość zbiorów postuluje się utworzenie „wirtualnego muzeum" jako osobny projekt albo jako podstronę strony internetowej gminy.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne.

Dziedzictwo niematerialne odgrywa istotną rolę w jednoczeniu i określaniu kulturowej tożsamości grup społecznych. Odzwierciedla jej oczekiwania, które są wyrażane m.in. w formie języka, literatury, muzyki, tańca, obyczajów, ubioru.

Na terenie gminy działają dwa amatorskie zespoły ludowe: „Girlanda" z miejscowości Piasek oraz „Babie Lato" z Psar. Oba zespoły uświetniają regionalne imprezy, propagując w ten sposób zarówno strój ludowy jak i pieśni. W Psarach i Babienicy działają również Koła Gospodyń Wiejskich.

Woźniki mają trzy miasta partnerskie. Współpraca z miasteczkiem Kravare, położonym na Śląsku Opawskim w Republice Czeskiej, trwa od 1992 roku i polega na wymianie kulturalnej i sportowej. Jest to udział czeskich i woźnickich zespołów artystycznych w imprezach organizowanych na terenie obu miast. Do tradycji weszły coroczne wyjazdy mieszkańców gminy na Wielkanocne i Bożonarodzeniowe kiermasze na Zamek w Kravare. Współpraca kulturalna oraz wymiana młodzieży została także nawiązana z parafią św. Norberta w Merseburgu w Niemczech. Ponadto od 2000 roku partnerem stała się także słowacka Liskowa, znana z gorących źródeł.

Ważną częścią dziedzictwa niematerialnego jest poznanie własnej historii, której opracowanie stoi w gminie na wysokim poziomie dzięki regionalnym badaczom B. Szczechowi i P. Kalinowskiemu, którzy docierając do dokumentów źródłowych odkrywają nieznane fakty historyczne i weryfikują czasem nieprecyzyjne informacje funkcjonujące w starszych publikacjach. Publikowanie w różnej formie wiedzy historycznej jest bardzo ważną częścią budowania lokalnej tożsamości i krokiem w kierunku zrozumienia i poszanowania materialnego dziedzictwa historii. Wsparcie dla wszelkich inicjatyw poszerzających wiedzę historyczną i zabytkoznawczą oraz upublicznienie tej wiedzy, jakie gmina Woźniki okazuje dotychczasowym opracowaniom z tego zakresu jest bardzo cenne i już dziś przynosi wymierne korzyści w postaci zmiany nastawienia mieszkańców gminy do zabytków. Wsparcie dla publikacji zabytkoznawczych, o ile takowe będą opracowane, jest ważnym punktem programu opieki nad zabytkami.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Charakterystyka zasobu obiektów zabytkowych ma służyć uściśleniu przedmiotu ochrony. Ochronie w gminie Woźniki podlegają:

a) obiekty wpisane do rejestru zabytków woj. śląskiego:

Na terenie gminy Woźniki zostały wpisane do rejestru zabytków obiekty nieruchome i ruchome (szczegółowy wykaz wraz z numerem rejestru znajduje się w załączniku nr 2, 4). Obiekty te objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568) . Sposób i tryb wydawania pozwoleń na prace w zabytku reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 09 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych* (Dz.U. z 2004 r. Nr 150, poz. 1579). Zabytki te podlegają pełnej ochronie konserwatorskiej, co oznacza, że wszelkie prace przy nich (oraz badania naukowe) wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Indywidualny wpis do rejestru rodzi szereg skutków prawnych, m.in. ulg podatkowych. Jest on również warunkiem koniecznym do ubiegania się o pomoc finansową na konserwację zabytku ze środków publicznych.

Zabytki nieruchome

Wojewódzki rejestr zabytków jest prowadzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obiekt wpisywany jest do rejestru na podstawie decyzji konserwatora z urzędu lub na wniosek właściciela obiektu bądź też użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, jak również nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wpisania do rejestru zabytków nieruchomych wchodzących w skład tych układów lub zespołów. Na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpis do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej nieruchomości. W tego typu obiektach ochronie podlega forma architektoniczna, a w szczególności: wysokość, bryła, forma dachu, kompozycja elewacji wraz z detalem architektonicznym i stolarką oraz materiał budowlany. Chroniona jest także funkcja obiektu

zabytkowego, a ewentualna zmiana musi być uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Obecnie taką ochroną objęte jest 8 obiektów, szczegółowy wykaz zabytków nieruchomych wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków z terenu gminy Woźniki zawiera załącznik nr 2.

Zabytki ruchome

Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. W przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru. Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się zabytku wpisanego do muzealnej księgi inwentarzowej lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Na terenie gminy Woźniki jest 26 zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Jest to wyposażenie kościoła, większa część wyposażenia kościoła św. Katarzyny w Woźnikach oraz ambona z kościoła św. Walentego.

Zabytki archeologiczne

Teren gminy Woźniki został przebadany powierzchniowo w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Wyniki badań są dostępne do wglądu w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Częstochowie. Program Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) realizowano od lat 70-tych XX w. Wyniki badań stanowią podstawową bazę informacji o zasobach archeologicznych gminy. Odkryte na obszarze 91 – 48/1/1 grodzisko w Woźnikach objęte jest wpisem do rejestru zabytków.

Ewentualne pojawienie się nowych stanowisk archeologicznych może nastąpić przy okazji prowadzenia robót ziemnych tak jak to stało się w pasie budowy autostrady.

b) ochrona ustalona w planach zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia zawarte w miejscowych planach zagospodarowania jest jedną z form ochrony zabytków oraz podstawą do prawnych działań w tym kierunku. Zgodnie *z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* w planach należy uwzględniać zapisy Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (art. 18 ust. 1). W planie bierze się pod uwagę zasięg stref ochrony konserwatorskiej wyznaczonych zgodnie z jednolitą metodą ustalania obszarów pod ochronę konserwatorską

opracowaną w 1990 r. przez Zespół Ekspertów Międzynarodowej Komisji d/s Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich.

Wyróżnia się następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- "A" - strefa bezpośredniej ochrony, do bezwzględnego zachowania, obejmująca obszary o dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej.
- "B" - strefa obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania oraz charakteru i skali zabudowy.
- "K" - strefa ochrony krajobrazu związanego z zespołem zabytkowym.
- "W" - strefa ochrony archeologicznej.
- "E" - strefa ochrony ekspozycji, głównie przez wyznaczanie terenów wyłączonych spod zabudowy.
- "OW" - strefa obserwacji archeologicznych

Na terenie gminy Woźniki obowiązuje Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego przyjęty uchwałą nr 234/XXI/2004 z dnia 30 grudnia 2004 roku oraz późniejsze zmiany. Zawiera on wytyczne konserwatorskie oraz ustalenia „Studium uwarunkowań" w zakresie ochrony zabytków, w tym wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej.

Ponadto przyjmuje on następujące rozwiązania w kwestii zasad ochrony i kształtowania ładu przestrzennego:

- wprowadza ochronę przed rozpraszaniem się zabudowy, w tym szczególnie zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, letniskowej i usługowej poprzez ograniczenie możliwości lokalizacji tej zabudowy wyłącznie do terenów określonych w planie
- lokalizacja zabudowy od granicy działki sąsiedniej winna być zgodna z wymogami prawa budowlanego
- wprowadza wymóg zachowania nieprzekraczalnej linii zabudowy w stosunku do dróg i ulic określonej w ustaleniach szczegółowych tj. waha się od 4 - 20m od granicy pasa drogowego, nie mniej niż 6,0 m od skraju jezdni,
- wprowadza ograniczenia wysokości budynków oraz ustala dla nowych obiektów ogólny wymóg kształtowania formy architektonicznej i detali nawiązujących do tradycji regionu z uwzględnieniem lokalnych warunków sytuowania
- zabudowa letniskowa nie może wprowadzać nadmiernej ingerencji w środowisko przyrodnicze, tj. nie może przekraczać określonej wysokości i gabarytów,

maksymalnie chronić istniejący drzewostan i uwzględniać wymogi dotyczące wprowadzenia zieleni niskiej i wysokiej.

Ponadto określa obiekty oznaczone na rysunkach planu jako podlegające ochronie przewidzianej w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

c) park kulturowy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami określa, iż jedną z form ochrony jest utworzenie parku kulturowego. Jego utworzenie ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy, zgodnie z art.16 p.1 przywołanej ustawy, jest powoływany mocą uchwały przez Radę Gminy (lub Rady Gmin, jeśli obszar parku znajduje się na terenie kilku gmin) po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
Do chwili obecnej na terenie gminy Woźniki nie powstał żaden park kulturowy.

d) pomnik historii

Pomniki historii są to zabytki nieruchome, o szczególnej wartości dla kultury narodowej. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Pomnikiem historii może zostać zabytek o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń. Obiekt, zespół, układ przestrzenny lub obszar proponowany do uznania za pomnik historii musi być wpisany do rejestru zabytków lub objęty statusem parku kulturowego. Pomniki historii zgłaszane są do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną.

Do chwili obecnej na terenie gminy Woźniki nie ma obiektu uznanego za pomnik historii. W opinii autora niniejszego opracowania na terenie gminy brak jest obiektów zabytkowych o znaczeniu kwalifikującym do uznania za pomnik historii.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.

Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Określa to art. 21 ustawy o *Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami*.

Obowiązująca do 5 czerwca 2010 roku Ustawa określała, iż obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków, a pozostające poza rejestrem zabytków czy ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego nie były objęte ochroną prawną. Uwzględnienie ich w ewidencji gminnej miało wyłącznie charakter informacyjny, pomocny przy określaniu zasobu zabytków gminy i przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Nowelizacja Ustawy z dnia 5 czerwca 2010 r. rozszerza katalog form ochrony zabytków, określony w art. 7 ust.4 o ustalenia ochrony także w decyzji o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Ponadto, do art. 19 ustawy dodany został ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach, o których wyżej mowa. Są to zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Jednocześnie Ustawa nie przewiduje możliwości odwołania się od włączenia obiektu nieruchomego do gminnej ewidencji. Ponadto nowelizacja daje burmistrzowi lub wójtowi gminy możliwość, w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, wpisania do gminnej ewidencji zabytków obiektów nieujętych w wojewódzkiej ewidencji.

W przypadku gminy Woźniki miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmuje ochroną obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Równolegle z tworzeniem niniejszego opracowania została sporządzona inwentaryzacja do celów gminnej ewidencji zabytków. Ujęto w niej obiekty znajdujące się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków znajdującej się w WUOZ Delegatura w Częstochowie oraz zabytkowe obiekty wytypowane podczas lustracji terenu gminy. Ponadto gmina Woźniki posiada dokumentację pomocniczą z 1999 roku, pod nazwą: Ewidencja Dóbr Kultury, w której zostały ujęte przede wszystkim krzyże i kapliczki. Są to zarówno zabytki nieruchome jak i ruchome. Znaczna część z nich nie posiada cech zabytkowych i są przykładami obiektów współczesnych. Ponadto w przywołanej ewidencji dóbr kultury znajdują się zabytkowe

cmentarze, ratusz, układ urbanistyczny miasta Woźniki oraz grodzisko wpisane do rejestru zabytków.

Dotychczas sporządzona inwentaryzacja do Gminnej Ewidencji Zabytków jest dostępna w Urzędzie Miasta w Woźnikach.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na obszarze gminy Woźniki wyróżnić można kilka obiektów o szczególnych bądź dużych walorach zabytkowych. Należą do nich:

- kościół pw. św. Walentego w Woźnikach
- kościół pw. św. Katarzyny w Woźnikach
- zespół architektoniczny rynku w Woźnikach
- ratusz w Woźnikach
- zespół kościoła pw. św. Jakuba w Lubszy, w tym szkoła i organistówka
- kościół ewangelicko-augsburski w Piasku
- dawna szkoła w Piasku
- pałac w Czarnym Lesie

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Analiza SWOT - heurystyczna technika analityczna służąca do wstępnego porządkowania informacji, polega na ułożeniu posiadanych informacji na cztery grupy:

S (*Strengths*) – mocne strony: wszystko to co stanowi atut, przewagę, zaletę analizowanego tematu,

W (*Weaknesses*) – słabe strony: wszystko to co stanowi słabość, barierę, wadę analizowanego tematu,

O (*Opportunities*) – szanse: wszystko to co stwarza dla analizowanego tematu szansę korzystnej zmiany,

T (*Threats*) – zagrożenia: wszystko to co stwarza dla analizowanego tematu niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

Analiza SWOT jest pierwszym etapem analizy strategicznej, zawartej w następnych etapach opracowania.

W rozdziale tym wykorzystano m.in. wyniki analizy dokonanej w Strategii Rozwoju Gminy Woźniki na lata 2004 – 2015 oraz w sporządzonych planach odnowy miejscowości. Na ich podstawie określono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.

MOCNE STRONY:

- Położenie gminy w stosunkowo niewielkiej odległości od dużych aglomeracji takich jak Częstochowa i Katowice oraz Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, skupisk ludności – potencjalnych usługobiorców oferty turystycznej Woźnik i okolic
- Położenie gminy na trasie pielgrzymkowej na Jasną Górę
- Położenie gminy w pobliżu drogi A1 oraz Międzynarodowego Portu Lotniczego w Pyrzowicach
- Potencjał turystyczno - rekreacyjny tworzony przez walory przyrodnicze i kulturowe: duże kompleksy leśne oraz obiekty zabytkowe
- Objęcie terenu gminy Wojewódzkim Programem Rozwoju Tras Rowerowych „Rowerem po Śląsku" oraz Programem Ochrony Zabytkowych Drewnianych Obiektów Sakralnych
- Przynależność do Lokalnej Grupy Działania „Brynica to nie granica"
- Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy (Strategia Rozwoju Gminy Woźniki na lata 2004 – 2015, plany odnowy miejscowości: Woźniki, Lubsza, Psary, sołectwa Kamieńskie Młyny) oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

SŁABE STRONY:

- Słabo rozwinięte zaplecze turystyczno-rekreacyjne, brak taniej bazy noclegowej, gospodarstw agroturystycznych, zaplecza gastronomicznego
- Słabo rozwinięta sieć ścieżek rowerowych i pasów rowerowych
- Niewystarczające działania promujące zabytki jako towaru turystycznego oraz atutu wzmacniającego atrakcyjność gospodarczą
- Niski stopień świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o obiekty zabytkowe
- Migracja ludzi do większych miast

SZANSE:

- Rozbudowa bazy turystycznej z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych
- Rozwój agroturystyki
- Rozwój turystyki kwalifikowanej poprzez wykorzystanie walorów naturalnych gminy
- Wykorzystanie bliskości dużych aglomeracji dla rozwoju turystyki weekendowej
- Wzrost zainteresowania rekreacją rowerową
- Współpraca z innymi gminami i miastami, współpraca zagraniczna oraz współpraca
- z organizacjami branży turystycznej
- Zmiana świadomości mieszkańców w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego
- Wzrost nakładów finansowych na działania mające na celu ochronę zabytków, ich renowację, wszelkie prace konserwatorskie, możliwość pozyskiwania funduszy z funduszy strukturalnych;

ZAGROŻENIA:

- Samowolne działania remontowe w obiektach zabytkowych, prowadzone bez uzgodnień konserwatorskich
- Stopniowa degradacja zabytków
- Spadek atrakcyjności gminy
- Brak potencjalnych inwestorów
- Konkurencyjność sąsiednich gmin w zakresie przyciągania inwestorów i rozwoju turystyki
- Wysoka konkurencja miast, zwłaszcza z obszaru Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, przy pozyskiwaniu środków unijnych

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I GŁÓWNE CELE POLITYKI ZWIĄZANEJ Z OCHRONĄ ZABYTKÓW.

Podstawowym warunkiem realizacji celów i zadań zawartych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami jest określenie przedmiotu dziedzictwa kulturowego i metody jego ochrony.

W analitycznej części opracowania Gminny Program Opieki nad Zabytkami posługuje się metodyką skodyfikowaną przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, składającą się z pojęć zdefiniowanych następująco:

Założenia programowe są najbardziej ogólną formą analizy i zawierają relacje między przedmiotem opracowania a elementami zewnętrznymi, wynikającymi z analizy SWOT przeprowadzonej w punkcie 6 opracowania.

Cele to efekty, jakie teoretycznie zakłada się osiągnąć przy pomocy zaproponowanych do wykonania zadań.

Priorytety są to strategiczne obszary działania formułowane w perspektywie wieloletniej, określone po przeprowadzeniu diagnozy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy i oceny opracowań strategicznych oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Kierunki działań określone w ramach priorytetów to cele operacyjne, wskazujące kierunkowe działania, oznaczające, w jaki sposób mają być osiągnięte priorytety.

Zadania, czyli cele szczegółowe, to określone czynności wyznaczone kierunkami działań, które należy wykonać, aby zrealizować cele i założenia programowe. Wśród zadań można wyodrębnić zadania krótkoterminowe tj. wyznaczone do realizacji w okresie 4 lat oraz zadania długoterminowe tj. działania, które należy rozpocząć, ale nie zakłada się ich wykonania w perspektywie 4-letniej, jak także zadania wymagające ciągłości lub cykliczności. W niniejszym opracowaniu zostały one oznaczone: „zadanie długoterminowe" oraz „zadanie cykliczne".

7.1. Założenia Programowe

Gminny Program Opieki nad Zabytkami zakłada:

- ochronę dóbr kultury znajdujących się na terenie gminy
- wykorzystanie położenia oraz walorów naturalnych i zabytkowych do rozwoju gminy
- uwzględnianie ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

7.2. Cele główne polityki związanej z ochroną zabytków

Strategia Rozwoju Gminy Woźniki na lata 2004 – 2015, po analizie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń, określa pożądane działania, tzw. inicjatywy strategiczne, które mają przyczynić się do rozwoju gminy Woźniki.

Inicjatywa I nastawiona jest na podniesienie poziomu rozwoju gminy przy wykorzystaniu potencjału kulturowego i przyrodniczego. Ma prowadzić do wzrostu konkurencyjności gospodarczej i turystycznej gminy.

Inicjatywa II zakłada osiągnięcie korzyści wynikających m.in. z położenia gminy w pobliżu tras pielgrzymkowych i bliskości centrum pielgrzymkowego w Częstochowie. Chodzi tu przede wszystkim o zwiększenie ruchu turystycznego.

Należy także podkreślić, że ten sam dokument wśród pól strategicznych na drugim miejscu wymienia: kulturę, turystykę, rekreację i sport. Oznacza to, że władze gminy dostrzegają potencjał kulturowo-przyrodniczy oraz wiążą z tym sektorem rozwój gminy poprzez rozwój turystyki.

Niniejsze opracowanie pozostaje w całkowitej zgodności z przywołanym wyżej dokumentem strategicznym gminy w zakresie wykorzystania dóbr kultury dla rozwoju gminy. Wobec tego jako główne cele polityki związanej z opieką nad zabytkami należy wymienić:

- planowanie i konsekwentne realizowanie działań samorządowych w zakresie ochrony zabytków
- wspieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych
- promocja walorów naturalnych i zabytkowych, wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego dla zwiększenie konkurencyjności gminy
- pozyskiwanie środków, w tym z funduszy unijnych oraz ich racjonalne wykorzystanie na prace rewitalizacyjne, ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne
- kontynuacja działań mających na celu rewitalizację zabytków, zwłaszcza prac przy kościele pw. św. Walentego w Woźnikach
- współpraca z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych w celu właściwej ochrony dziedzictwa kulturowego

8. PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Priorytet I:

Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego:

- systemowa opieka nad zabytkami poprzez odpowiednie narzędzia prawne
- zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

Priorytet II:

Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego gminy:

- konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych na terenie gminy
- wykorzystanie obiektów zabytkowych do funkcji społecznych, turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych
- działania umożliwiające tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Priorytet III:

Kształtowanie tożsamości lokalnej wobec dziedzictwa kulturowego:

- edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
- promocja walorów zabytkowych
- wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego

8.1. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Poniżej zostały przedstawione w formie tabelarycznej zadania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Woźniki przypisane do poszczególnych kierunków działania oraz określonych wcześniej priorytetów.

Priorytet I: Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego:	
Kierunek działania	Zadania
systemowa opieka nad zabytkami poprzez odpowiednie narzędzia prawne	1. stworzenie przepisów prawnych umożliwiających, ulgę lub zwolnienie podatkowe dla zabytków włączonych do gminnej ewidencji zabytków. 2. aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków; uzupełnienie kart ewidencyjnych dla obiektów postulowanych (wg załącznika nr 7) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków 3. współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy uzgadnianiu projektów renowacji lub rewitalizacji obiektów zabytkowych 4. wystosowanie wniosku do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków obiektów zgodnie z załącznikiem nr 5. 5. udostępnianie informacji prawnych o możliwościach i obowiązkach prawnej opieki nad zabytkami, publikacja na stronie internetowej Urzędu Miejskiego w Woźnikach 6. pomoc właścicielom zabytków w pozyskiwaniu środków zewnętrznych (z funduszy unijnych, ze środków ministerialnych, z fundacji lub stowarzyszeń) na renowację obiektów zabytkowych 7. aktualizacja listy obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w planie ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń
zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. wystosowanie wniosku do Starosty Lublinieckiego o wykonanie tablic informacyjnych na zabytkach podlegających ochronie (zgodnie z art. 12 ust 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, Dz.U.2003.162.1568) 2. opracowanie jednolitego wzoru graficznego i wykonanie tablic z notką informacyjną na najważniejszych obiektach zabytkowych gminy. 3. złożenie wniosku o przeprowadzenie oględzin pod kątem zabezpieczeń szczególnie wartościowych zabytków gminy (Ratusz, kościoły w Woźnikach, Lubszy, Piasku, pałac w Czarnym Lesie) przez pracowników Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. (informacja na stronie internetowej http://www.nimoz.pl/pl/dzialalnosc/zabezpieczenie-obiektow-sakralnych.) 4. publikacja broszur i informatorów z opisem i przestrzennym naniesieniem informacji o szlakach turystycznych, walorach przyrodniczych i zabytkowych gminy.

Priorytet II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego gminy:	
Kierunek działania	Zadania
konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych na terenie gminy	1. aktywne wspieranie właściciela w prowadzeniu prac renowacyjnych przy kościele św. Walentego w Woźnikach w szczególności dotyczące renowacji zabytkowej ambony i zainstalowania systemu przeciwpożarowego zgodnie z zaleceniami po wizycie pracownika Krajowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. 2. aktywne wspieranie właściciela w prowadzeniu prac renowacyjnych przy kościele św. Katarzyny w Woźnikach w sprawie odsłonięcia i konserwacji kartusza na elewacji 3. wsparcie finansowe właściciela w wykonaniu nowoczesnej inwentaryzacji (ortofotogrametria lub skaning laserowy) kościoła św. Walentego w Woźnikach, elektroniczna prezentacja wykonanej dokumentacji 4. wsparcie finansowe w wykonaniu badań dendrochronologicznych i georadarowych, kościoła św. Walentego w Woźnikach, opublikowanie odkryć. 5. podjęcie współpracy z instytucją badawczą (wystąpienia pisemne do instytutów archeologii w uniwersytetach, w ramach praktyk studenckich) w kwestii dokładnego przebadania grodziska „staromieścia". Publikacja wyników badań, wizualizacja odkryć na stronie internetowej, otablicowanie obiektu, ewentualnie zabezpieczenie fragmentu odkrytych wykopalisk. 6. kontynuacja prac remontowych wnętrz Ratusza w Woźnikach 7. wykonanie kompleksowego projektu rewitalizacji Rynku i ulic przyległych w Woźnikach z opracowaniem kolorystyki elewacji budynków i odtworzeniem detalu architektonicznego. 8. aktywne wspieranie właściciela kościoła ewangelicko-augsburskiego w Piasku w kwestii ustalenia przyczyn spękania ścian budynku kościoła (zawiadomienie WKZ, udział w oględzinach obiektu, ustalenie procedury postępowania) 9. zabezpieczenie przed warunkami atmosferycznymi (naprawa pokryć dachowych i orynnowania) i zabezpieczenie przed dostępem osób postronnych zabytkowych budynków folwarcznych i sakralnych obiektów przydrożnych będących w posiadaniu gminy

wykorzystanie obiektów zabytkowych do funkcji społecznych, turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych	1. wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych, zorganizowanie spotkań informacyjnych na temat formalności przy zakładaniu gospodarstwa agroturystycznego oraz możliwości pozyskania środków unijnych na tego typu działalność 2. prezentacja na stronie internetowej gminy bazy danych istniejących obiektów turystycznych i rekreacyjnych, sezonowe urządzenie pól biwakowych, biwakowo-piknikowych organizacja wypożyczalni rowerów lub sprzętu do nordick-walking 3. aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowywania obiektów zabytkowych oraz do tworzenia bazy gastronomicznej typu zajazd, bar, restauracja, poprzez np. dotacje, ulgi, zwolnienia podatkowe
działania umożliwiające tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	1. opracowanie, w porozumieniu z urzędem pracy, programu prac interwencyjnych związanych z opieką nad zabytkami, w rzemiośle, turystyce, doradztwie, infrastrukturze technicznej 2. umieszczenie na stronie internetowej gminy listy obiektów zabytkowych do zagospodarowania na cele komercyjne np. restauracje, hotele, motele, banki itp.

Priorytet III: Kształtowanie tożsamości lokalnej wobec dziedzictwa kulturowego:	
Kierunek działania	Zadania
edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1. upowszechnianie w szkołach na terenie gminy konkursów ogłaszanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie w ramach projektu „Internetowy Atlas Zabytków" 2. fundowanie nagród w konkursach wiedzy o regionie organizowanych w szkołach na terenie gminy 3. stworzenie „wirtualnej izby pamięci" z bazą wiadomości na temat historii miejscowości, zachowanych zabytkach oraz tzw. atlasem dobrych praktyk przy zabytkach 4. wystąpienie do szkół w poszczególnych miejscowościach z propozycją objęcia przez uczniów opieką wybranego obiektu architektury np. kaplica , cmentarz w ramach programu Centrum Edukacji Obywatelskiej „Uczniowe adoptują zabytki"(opieka mogłaby polegać na sprzątaniu terenu wokół obiektu i badaniu jego historii, itp. Informacja : http://www.ceo.org.pl/pl/slady)
promocja walorów zabytkowych	1. aktywne zaangażowanie gminy w projekty proponowane przez takie instytucje jak Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Oddział Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Katowicach, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, wśród proponowanych wydarzeń najważniejszym są obchody Europejskich Dni Dziedzictwa 2. wizualizacja usytuowania zabytków na terenie gminy poprzez opracowanie mapy zabytków gminy, będącej przystępną i czytelną formą informacji przeznaczonej dla mieszkańców i potencjalnych turystów; w szczególności dotyczy to „niesztandarowych" zabytków tzn. folwarków, dworców, szkół. 3. promowanie szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych poprzez foldery reklamowe o turystyce kwalifikowanej
wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego	1. zlecenie wykonania szczegółowych programów prac konserwatorskich przez dyplomowanego konserwatora zabytków z uwzględnieniem technologii i zalecanych materiałów dla zachowanych zabytkowych pasji na krzyżach przydrożnych (wg wykazu na str. 72-73) oraz zabytkowych kaplic przydrożnych i przydomowych. Sukcesywne wykonywanie prac konserwatorskich przy tych obiektach będących własnością gminy i przekazanie dokumentacji pozostałym właścicielom.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Realizacja programu odbywać się będzie poprzez działania władz gminy w celu osiągnięcia założeń określonych w programie. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- Instrumenty prawne - realizacja zapisów wynikających z programów określających politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, uwzględnianie zapisów niniejszego dokumentu przy tworzeniu prawa miejscowego i dokumentów strategicznych gminy, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, będących własnością gminy, wykonywanie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

- Instrumenty finansowe - należyte utrzymywanie, wykonanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych należących do gminy, dotacje i system ulg finansowych (np. ulgi w podatkach lokalnych), nagrody, zachęty dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, korzystanie z programów funduszy unijnych

- Instrumenty koordynacji - wspólne działanie władz gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami akademickimi, współpraca z sąsiednimi gminami, realizacja programu rewitalizacji rynku

- Instrumenty społeczne - działania edukacyjne i promocyjne, zdobycie poparcia społecznego dla działań związanych z ochroną środowiska kulturowego

- Instrumenty kontrolne – aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI. MONITORING I KRYTERIA OCENY.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej Woźnik , w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z przepisów ustawy. Burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzenia sprawozdań i przedstawienia ich Radzie Miejskiej. Następnie sprawozdania przekazywane powinny być do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Program ma służyć rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy.

Dla potrzeb dokonania oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami niezbędne jest prowadzenie monitoringu wybranych wskaźników i wyników działań podejmowanych przez gminę. Poniżej zostały przedstawione kryteria prowadzenia oceny realizacji programu dla poszczególnych priorytetów.

Kryteria oceny w ramach priorytetu I: **Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego:**

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na opiekę nad zabytkami;
- liczba obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków lub wykreślonych z gminnej ewidencji zabytków;
- liczba wniosków o wpis do wojewódzkiej ewidencji skierowanych do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- liczba osób starających się o pozyskanie środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo- konserwatorskich oraz liczba obiektów poddanych tym pracom;
- ilość dokonanych przeglądów stanu technicznego obiektów zabytkowych;
- ilość badań archeologicznych przeprowadzonych przez studentów;

- ilość zabytków oznakowanych zgodnie z przepisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- ilość obiektów oznakowanych tablicami z historią zabytku.

Kryteria oceny w ramach priorytetu II: **Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego gminy:**

- wartość finansowa wykonanych prac remontowo- konserwatorskich w kościele pw. św. Walentego oraz publikacja badań;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo – konserwatorskich Ratusza;
- opracowanie projektu rewitalizacji Rynku i ulic przyległych;
- ilość obiektów zabezpieczonych przed warunkami atmosferycznymi;
- liczba powstałych gospodarstw agroturystycznych, moteli, hoteli;
- liczba zmodernizowanych lub nowych obiektów infrastruktury turystycznej;
- liczba osób wykonujących prace porządkowe i zabezpieczające przy obiektach zabytkowych w ramach prac interwencyjnych;
- liczba zagospodarowanych obiektów zabytkowych.

Kryteria oceny w ramach priorytetu III: **Kształtowanie tożsamości lokalnej wobec dziedzictwa kulturowego:**

- wartość środków finansowych przeznaczonych na nagrody w konkursach promujących walory gminy;
- ilość imprez przygotowanych przy współpracy z NID lub jego odziałem w Katowicach, TOnZ;
- ilość „zaadoptowanych" przez uczniów obiektów architektury;
- liczba wydanych folderów promujących walory zabytkowe gminy;
- wartość finansowa środków przeznaczonych na opracowanie dokumentacji konserwatorskiej dla małej architektury sakralnej (pasje i krzyże przydrożne).

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce można podzielić na dwie sfery:

- źródła publiczne (budżet państwa, budżet jednostek samorządów terytorialnych, środki unijne)
- źródła prywatne (osoby fizyczne, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje).

Główne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach, oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa (informacyjne, edukacyjne itp.) to:

1. Środki finansowe z budżetu państwa, „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego", przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programów ministerialnych;
2. Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
3. Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
4. Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej itp;
5. Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw.

Wsparcie finansowe może pochodzić ze środków następujących programów lub instytucji:

- Program Kultura 2007-2013;
- Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki;
- Mechanizm Finansowy EOG;
- Norweski Mechanizm Finansowania;
- Program Młodzież w Działaniu 2007-2013;
- Program Europa dla Obywateli;
- Fundacja Wspomagania Wsi;
- Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej;

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego;
- Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Program Operacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich;
- Programy Operacyjne Ministerstwa Rozwoju Regionalnego : Innowacyjna Gospodarka, Infrastruktura i Środowisko;
- Fundusz kościelny ze środków MSWiA (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów);
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (dla zabytkowych założeń zielonych);
- Śląski Regionalny Program Operacyjny na lata 2007 – 2013 oraz na lata kolejne;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i użytkowników obowiązek dbania o zabytek. Kwestie dofinansowania prac przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940).

Gmina Woźniki posiada uchwałę Rady Miejskiej w sprawie udzielenia dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Dotacje mogą być udzielane osobom posiadającym tytuł prawny do zabytku znajdującego się na terenie gminy i wykażą się poniesieniem wkładu własnego na wykonanie prac. Pierwszeństwo w ubieganiu się o dotacje powinni mieć właściciele obiektów zabytkowych pozostających w złym stanie technicznym o największych wartościach historycznych i artystycznych oraz o szczególnym znaczeniu dla gminy.

12. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.

Zgodnie z *Ustawą o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami,* główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. W przypadku samorządów prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym (art. 71 ust.2). Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

W corocznie uchwalanych budżetach Gminy Woźniki uwzględniane są wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. W ostatnich latach, ze względu na brak innych wnioskodawców, przeznaczone one były na remont kościoła p.w. św. Walentego w Woźnikach, należącego do parafii św. Katarzyny i przedstawiają się następująco:

- 2011 - 10.000 zł
- 2010 - 12.000 zł
- 2009 - 14.000 zł
- 2008 - 20.000 zł
- 2007 - 16.000 zł

Załącznik 1

Zabytki ruchome zaginione

1. **Rzeźba św. Walentego z XVIII/XIX w. , wym. 114x44x34 cm, zinwentaryzowana na plebanii kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r. (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**
2. **Krucyfiks barokowy z XVIII w. , wym. 60x52 cm , zinwentaryzowany na plebanii kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r. (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**

3. **Komoda barokowa z XVIII w., wym. 220x224 cm, zinwentaryzowana w kościele św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r. (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**
4. **Obraz Matka Boska z Dzieciątkiem i św. Janem w typie późnorenesansowym z XIX w., wym. 130x 92,5 cm (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**

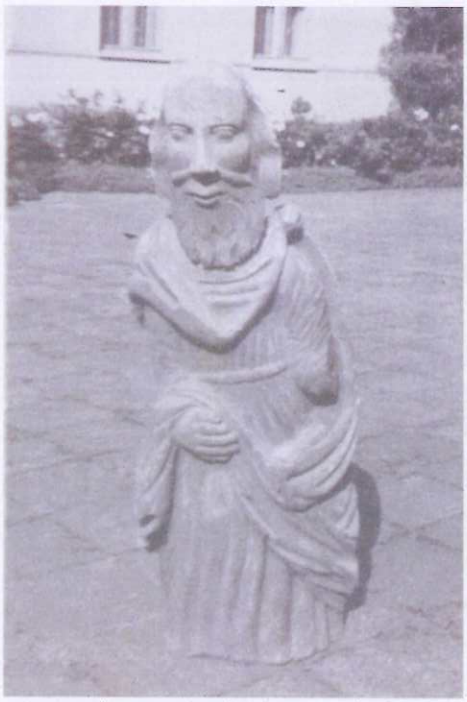

5. **Rzeźba nieznanego świętego (św. Piotr?), barokowo-ludowa z XVIII w. , wym. 83x32x13 cm, zainwentaryzowana na strychu kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r., (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**
6. **Rzeźba nieznanego świętego (św. Paweł?), barokowo-ludowa z XVIII w. , wym. 77x28x12 cm, zainwentaryzowana na strychu kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r., (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**

7. **Rzeźba nieznanej świętej (św. Katarzyna?) , barokowo-ludowa z XVIII w. , wym. 77x25x13 cm, zainwentaryzowana na strychu kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r., (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**
8. **Rzeźba nieznanej świętej (św. Barbara?) , barokowo-ludowa z XVIII w. , wym. 77x23x13 cm, zainwentaryzowana na strychu kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r., (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)**

9. Obraz Święta Katarzyna – barokowo-ludowy z XVIII w., wym. 127x 80 cm zainwentaryzowany na plebanii kościoła św. Katarzyny w Woźnikach w 1973 r., (fot. archiwum WUOZ Częstochowa)